

Baryła, Tadeusz

Działalność Polskiego Związku Zachodniego w Okręgu Mazurskim

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 265-276

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tadeusz Baryła

DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEGO ZWIĄZKU ZACHODNIEGO W OKRĘGU MAZURSKIM

W działalności Związku Obrony Kresów Zachodnich — Polskiego Związku Zachodniego ważne miejsce zajmowała problematyka ziem polskich pozostałych w granicach Rzeszy. Obszar Prus Wschodnich, zamieszkały w znacznym stopniu przez ludność polską, pełnił szczególną rolę w polityce niemieckiej zmierzającej do rewizji granicy polsko-niemieckiej¹.

Po klęsce wrześniowej ambitnym zamiarem, odbudowanego w końcu 1942 r., Polskiego Związku Zachodniego (dalej PZZ) było całościowe opracowanie problematyki związanej z postulowaną granicą zachodnią Polski, w której to mieściło się także zagadnienie przyszłości Prus Wschodnich². Sprawy ludnościowe stanowiły jeden z najbardziej kontrowersyjnych problemów, gdyż określenie zakresu zmian terytorialnych musiało także prowadzić do ustalenia liczby ludności polskiej na obszarach postulowanych. Pociągało to za sobą konieczność rozstrzygnięcia kwestii stosunków narodowościowych, wyznaniowych, postępów germanizacji i przyszłych losów Niemców. Zdaniem PZZ, czynnikiem rozstrzygającym o repolonizacji ziem postulowanych, przy założeniu, iż przewidywane wysiedlenie Niemców będzie akcją długotrwałą i następczą dużą trudności organizacyjne, miała być obecność na tych ziemiach polskich robotników przymusowych i polskiej ludności autochtonicznej³. Związek podjął prace zmierzające do skupienia w swych szeregach działaczy związanych z Mazurami i Warmią oraz stałej penetracji obszaru Prus Wschodnich. Jednakże działania te nie nabrały cech systematyczności i trwałości, zaś próba oddziaływania organizacyjnego przez utworzenie Polskiego Związku Północnego nie wyszła z fazy prac wstępnych⁴.

Objęmujący na wyzwolonym obszarze Polski władzę Polski Komitet Wy-

1 Związek Obrony Kresów Zachodnich. *Geneza i zadania*, Strażnica Zachodnia, 1922, ss. 48—58; M. Mroczko, *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921—1934. Powstanie i działalność*, Gdańsk 1977; tenże, *Z działalności Związku Obrony Kresów Zachodnich — Polskiego Związku Zachodniego na pograniczu Prus Wschodnich w latach 1921—1939*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej KMW), 1977, nr 2, ss. 197—214.

2 W. Wrzesiński, *Przyczynki do problemu wschodniopruskiego w czasie II wojny światowej*, KMW, 1965, nr 1, s. 103; M. Musielak, *Polski Związek Zachodni w okresie okupacji hitlerowskiej*, Dzieje Najnowsze, 1979, nr 1, ss. 72, 74, 75.

3 B. Srocki, *Polska i Niemcy wczoraj, dziś i jutro. Co każdy Polak dzisiaj o Polsce i Niemczech wiedzieć powinien*, Warszawa 1943, ss. 5, 8; M. Musielak, *Polski Związek Zachodni w okresie okupacji*, ss. 75, 87; tenże, „Głos Ojczyzny” — pismo dla Polaków deportowanych na roboty przymusowe do Niemiec, Kwartalnik Historii Prasy Polskiej, 1978, nr 2, ss. 97, 98.

4 Powołano Radę Organizacyjną: S. Szwedowski, St. Michałowski, W. Podwiński, L. Rutkowski, B. Srocki, F. Bogunowski, T. Michejda, E. Sukertowa-Biedrawina, która opracowała memoriał oraz nawiązała kontakt ze Związkiem Mazurów: M. Musielak, *Polski Związek Zachodni w okresie okupacji*, ss. 75. Być może w związku z tym memoriałem pozostaje zachowane opracowanie E. Sukertowej-Biedrawiny *Prusy Wschodnie a Polska*, Biała Podlaska 1943, Zbiory specjalne Ośrodka Badań Naukowych (dalej OBN), PTH-R 195.

zwolnienia Narodowego (dalej PKWN) stanął, biorąc na siebie ciężar decyzji w sprawie granicy wschodniej, przed problemem nadania koncepcji granicy zachodniej formy praktyki politycznej, wymagającej podjęcia planowych oraz organizacyjnych działań. W tych warunkach doszło, jesienią 1944 r., do reaktywowania PZZ, organizacji deklarującej aktywizację działań społecznych celem przywrócenia polskości ziemiom zachodnim i północnym⁵.

PZZ w porozumieniu z PKWN powołał Biuro Studiów celem prowadzenia prac koncepcyjnych nad powrotem ziem odzyskanych do Macierzy. Przygotowało ono materiały dla grup operacyjnych. Zarząd Główny PZZ opracował 19 lutego 1945 r. *Memoriał w sprawie ludności polskiej na Śląsku, Pomorzu Zachodnim i Prusach Wschodnich*⁶. Opierając się na doświadczeniach przy wyzwalaniu Śląska, w dokumencie wskazywano, iż należy ujednoczyć akcję ochrony i opieki ludności polskiej na „obszarach rewindykowanych”. Winna ona leżeć w kompetencjach pełnomocników rządu, którym podlegaliby delegaci administracji państwowej dobierający sobie siły pomocnicze spośród przedstawicieli polskiej ludności miejscowej, legitymujących się udziałem w walce z niemieczyzną. Do kompetencji pełnomocników winno także należeć wydzielenie Polaków spośród ogółu ludności niemieckiej, zaś za przynależnych do narodowości polskiej należało uznać tych, którzy: „1 — brali czynny udział w walce o polskość (plebiscytach) i należeli do organizacji i stowarzyszeń polskich; 2 — wykazują znajomość mowy polskiej i używają jej jako mowy potocznej w życiu codziennym; 3 — są pochodzenia polskiego, co uwidatnia się w brzmieniu nazwiska, związkach oraz tradycjach rodzinnych”. *Memoriał* określał polski obszar etnograficzny w Prusach Wschodnich szacując, iż obejmuje on około 31% powierzchni zamieszkałej przez ponad 400 tys. osób⁷; przy czym stan ten należałoby powiększyć o liczbę polskich robotników przemysłowych i jeńców wojennych. W tym kontekście interesujące jest stanowisko Zarządu Głównego PZZ w kwestii obywatelstwa polskiego tej ludności. Byłoby ono uzyskiwane w trybie nadania przez pełnomocnika osobom występującym o nie; pełnomocnik podejmowałby decyzję wspólnie z organem administracji ogólnej, na podstawie opinii formułowanej przez przedstawicieli polskiej ludności miejscowej⁸.

5 C. Broszkiewicz [J. Dubiel], *Polski Związek Zachodni i jego zadania*, Głos Ludu 1945, nr 22; C. Pilichowski, *Sprawozdanie z działalności PZZ za okres 1944—1947*, wygłoszone na Walnym Zjeździe PZZ 7—8 XII 1947 r., Strażnica Zachodnia, 1948, nr 3—4, ss. 51, 52. Grupa działaczy mazurskich uczestniczyła w utworzeniu Związku Wysiedleńców i Uchodźców Ziemi Zachodnich RP w Siedlcach, jednakże nie udało się ustalić składu tej grupy, zob. Rzeczypospolita, 1944, nr 81.

6 *Memoriał (Zarządu Głównego PZZ) w sprawie ludności polskiej na Śląsku, Pomorzu Zachodnim i Prusach Wschodnich*, 19 lutego 1945 r., OBN, 312, mikrofilm. Wcześniej z podobną inicjatywą odnośnie ludności polskiej w Prusach Wschodnich wystąpiła grupa działaczy mazurskich, zob. F. Leyk, *Pamięć notuje i utrwała. Wspomnienia*, oprac. T. Kisielewski, Warszawa 1969; T. Filipkowski, *Zagadnienie Prus Wschodnich w memoriałach przedłożonych Polskiemu Komitetowi Wyzwolenia Narodowego*, KMW, 1980, nr 1, ss. 55—57.

7 Szacunkiem tym operowano w PZZ jeszcze w czasie okupacji. W maju 1945 r. Plan osadniczy BZZ lub *memoriał organizatorów Biura Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych* podawał, iż na terenie b. Prus Wschodnich znajduje się około 60 tys. Warmiaków i 300 tys. Mazurów; K. Kersten, T. Szarota, *Kształtowanie się pierwszego planu osadnictwa Ziemi Zachodnich, Polska Ludowa. Materiały i studia*, 1966, t. 5, ss. 144, 149.

8 *Memoriał (Zarządu Głównego PZZ) w sprawie ludności polskiej*, OBN, Ciekawą rekonstrukcję wizji wyzwolenia i jej zderzenia z rzeczywistością przedstawił Z. Izdebski, *Błądne koło. Z socjografii niemieckiej listy narodowej na Górnym Śląsku*, Strażnica Zachodnia, 1946, nr 9—11, ss. 341—343.

Wydarzenia ostatniego okresu wojny, a szczególnie następstwa niemieckiej polityki ludnościowej, doprowadziły do odmiennej niż przewidywano sytuacji w Prusach Wschodnich⁹. Już w styczniu i lutym 1945 r. warunki zastane na Działdowszczyźnie i w południowych powiatach Prus Wschodnich oraz nikłe możliwości władz polskich, nie przygotowanych do regulowania skomplikowanych problemów ludnościowych, spowodowały interwencje przedwojennej działaczki PZZ Emilii Sukertowej-Biedrawiny, a także grupy miejscowych działaczy¹⁰. Zarówno w czasie funkcjonowania pełnomocnika rządu przy dowództwie III Frontu Białoruskiego, jak i w pierwszym okresie działania Pełnomocnika Rządu Tymczasowego RP na Okręg Mazurski, nie istniała realna możliwość oddziaływania na stosunki ludnościowe tych obszarów (stanowiły one strefę przyfrontową do końca kwietnia 1945 r.), a decyzje w przedmiocie niepodzielnego przejścia całej władzy cywilnej na obszarze ziem odzyskanych w ręce pełnomocników rządu polskiego zapadły na specjalnej konferencji w Warszawie 28 maja 1945 r.¹¹. Zatem i lutowy *Memoriał* Zarządu Głównego PZZ nie mógł spełnić pokładanych w nim nadziei. Pełnomocnik Rządu RP, dr Jakub Prawin, mając oparcie w grupie miejscowych działaczy, podejmował próby rozwiązania problemu Warmiaków i Mazurów, jednakże dopiero od czerwca 1945 r. problematyka polskiej ludności rodzimej stała się przedmiotem skoordynowanej polityki władz centralnych¹².

Obok obecności polskiej ludności rodzimej na ziemiach odzyskanych, czynnikiem przesądającym o trwałości zespolenia tych ziem z polskim organizmem państwowym było szybkie i sprawne ich zasiedlenie. Toteż osadnictwo obok waloru czynnika kształtującego sytuację wewnętrzną państwa, stało się argumentem w dyskusji nad ostatecznym uregulowaniem zachodniej i północnej granicy Polski. Taki też był pogląd PZZ¹³ w tej kwestii. Jednego z pierwszych rozpoznań terenowych obszaru Prus Wschodnich dokonał w lutym 1945 r. delegat PZZ w Białymstoku M. Jaśkowski, który uczestniczył w prowadzonych z terenu Białegostoku przygotowaniach do objęcia Prus

9 E. Wojnowski, *Warmia i Mazury w latach 1945—1947. Kształtowanie się stosunków politycznych*, Olsztyn 1970, ss. 62; por. H. Rybicki, *Początki władzy ludowej na zachodnich i północnych obszarach Polski 1945—1948*, Warszawa 1978, ss. 50.

10 Pismo E. Biedrawiny do ministra Administracji Publicznej (wpłynęło 10 I 1945 r.) oraz pismo delegacji Mazurów wschodniopruskich do Premiera Rządu w sprawie zapobiegania wyniszczeniu ludu mazurskiego w powiecie działdowskim (wpłynęło 27 II 1945 r.). Spowodowały one podjęcie działań zmierzających do rozwiązania problemu. Zob. Sprawozdanie z inspekcji powiatu działdowskiego i południowej części Prus Wschodnich przeprowadzone na zlecenie Ob. Giebartowskiego, Otwock 9 III 1945 r.; Referat biura prawnego Prezydium Rady Ministrów w sprawie powiatu działdowskiego, Warszawa 29 III 1945 r.; Zarządzenie Wojewody Warszawskiego St. Mazura i Komendanta Wojewódzkiej Komendy Milicji Obywatelskiej Grzegorza Korczyńskiego w sprawie tymczasowego uregulowania kwestii b. obywateli Państwa Polskiego wpisanych na trzy ostatnie grupy niemieckiej listy narodowej, OBN, 312, mikrofilm.

11 A. Magierska, *Ziemie zachodnie i północne w 1945 r. Kształtowanie się podstaw polityki integracyjnej państwa polskiego*, Warszawa 1978, ss. 50—52.

12 Wł. Wach, *Weryfikacja ludności miejscowej na Mazurach i Warmii*, Strażnica Zachodnia, 1946, nr 6, s. 222; K. Pietrzak-Pawłowski, *Bilans roczny polityki narodowościowej Okręgu Warszawskiego*, Przegląd Zachodni, 1946, nr 4, s. 399; J. Gołębiowski, *Pierwsze lata władzy ludowej w województwie śląsko-dąbrowskim 1945—1946*, Katowice 1964, s. 230, E. Wojnowski, op. cit., s. 217.

13 A. Wolff-Pawęska, *Rola Polskiego Związku Zachodniego w zagospodarowaniu Ziemi Zachodnich*, Przegląd Zachodni, 1970, t. 2, s. 426; zob. W. Markiewicz, *Sytuacja wewnętrzna i międzynarodowa Polski a procesy przemian społecznych na Ziemiach Zachodnich*, w: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*, red. W. Markiewicz, P. Rybicki, Poznań 1967.

Wschodnich. Jego zdaniem, PZZ powinien uczestniczyć w tych przygotowaniach, szczególnie w zakresie osadnictwa. Opierając się na relacjach świadków, sugerował skierowanie fali osadniczej do siedmiu południowo-wschodnich powiatów Prus Wschodnich, w których warunki sprzyjały natychmiastowemu osadnictwu. Przeprowadzenie tej akcji wymagałoby uzyskania zgody władz radzieckich, a celem jej organizacyjnego opanowania konieczne było utworzenie funkcji pełnomocnika-delegata z siedzibą w Białymstoku i wyposażenie go „we wszelkie pełnomocnictwa”¹⁴.

W związku z decyzją Rady Ministrów w przedmiocie tymczasowego podziału administracyjnego ziem odzyskanych, z 14 marca 1945 r., Zarząd Główny PZZ zdecydował powołać Delegata Zarządu Głównego PZZ na Prusy Wschodnie. Został nim dr Zygmunt Chrzanowski, który w ekipie pracowników Ministerstwa Administracji Publicznej dotarł w Warszawie do Olsztyna 21 kwietnia 1945 r.¹⁵ Już w pierwszym sprawozdaniu odnośnie sytuacji ludnościowej Okręgu Mazurskiego dr Z. Chrzanowski pisał: „pozostało około 12% poprzedniego zaludnienia i to bądź na skutek ucieczki i ewakuacji Niemców, bądź przez pociągnięcie przez wojska radzieckie pozostałych resztek ludności do prac na innych terenach”. W tych warunkach podstawowym czynnikiem budowy życia polskiego w Okręgu Mazurskim winno stać się, mimo zniszczeń i braku inwentarza żywego, zorganizowane osadnictwo¹⁶.

Zadaniem delegata było właśnie zbadanie możliwości osadniczych Okręgu Mazurskiego oraz przedstawienie warunków panujących na tym obszarze. Z tych względów pierwsze sprawozdanie Delegata Zarządu Głównego PZZ ma charakter szczegółowego opisu zastanej sytuacji. Powołanie Delegata Zarządu Głównego PZZ na Okręg Mazurski stanowiło początek działań organizacyjnych zmierzających do objęcia tego obszaru pracami prowadzonymi przez Związek.

W maju 1945 r. powstała w Olsztynie Delegatura Zarządu Głównego PZZ. Obsadę personalną tworzyli delegat dr Z. Chrzanowski, przebywający od czerwca stale w Olsztynie, oraz trzech pracowników¹⁷. Na podstawie prac prowadzonych przez Delegaturę ZG PZZ sądzić można, iż byli nimi: Jerzy Kasprzak, red. Antoni Kwiatkowski, dr Stanisław Stolarzewicz¹⁸. Od władz miejskich uzyskano przydział domu przy ul. Dąbrowszczaków 32, (wówczas Stalina), w którym mieściła się siedziba Delegatury oraz mieszkania jej pracowników. W ramach Delegatury dokonano podziału czynności wyodrębnia-

¹⁴ Memoriał Delegata PZZ Oddział Białystok mgr. M. Jaśkowskiego, Lublin 19 luty 1945, OBN, 312, mikrofilm.

¹⁵ OBN, sygn. R. 58, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Sprawozdanie z wyjazdu do Prus Wschodnich 15–28 IV 1945 r. Delegata Zarządu Głównego PZZ na Prusy Wschodnie, dr. Z. Chrzanowskiego, Łódź 28 IV 1945 r. s. 30.

¹⁶ *Ibidem*, s. 31.

¹⁷ Archiwum Państwowe m. Poznań (dalej APP), PZZ, 586. Sprawozdanie z działalności Okręgu Olsztyńskiego, ss. 97; OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Sprawozdanie z dotychczasowej działalności Delegatury Zarządu Głównego PZZ w Olsztynie na dzień 20 czerwca 1945, s. 3. Natomiast Pilichowski na zjeździe PZZ podał błędnie jakoby w czerwcu 1945 r. powstał Okręg PZZ w Olsztynie: Cz. Pilichowski, op. cit., s. 132.

¹⁸ APP, PZZ, 586. Sprawozdanie z działalności Okręgu Olsztyńskiego, s. 98. Po raz pierwszy odnotowano udział przedstawiciela PZZ w konferencji zorganizowanej w Urzędzie Pełnomocnika w Olsztynie 28 kwietnia 1945 r.; Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej WAPO), Urząd Pełnomocnika, 26. Protokół z konferencji odbytej dnia 28 IV 1945 r., s. 16. Najczęściej brali udział Jerzy Kasprzak i Antoni Kwiatkowski (*ibidem*, listy obecności z konferencji w dniach 12 maja, 2 czerwca, 20 lipca, ss. 29, 43, 44).

jąc działy: ogólny, osadniczo-rolny, informacyjny, prasowo-propagandowy¹⁹. W listopadzie wyodrębniono dodatkowo dział porad prawnych dla Warmiaków i Mazurów²⁰. W istocie było to raczej biuro porad prawnych udzielanych bezpłatnie przez mec. Zbigniewa Jasińskiego. Dział ogólny nadawał kierunek pracom delegatury, utrzymywał kontakt z władzami administracyjnymi, partiami i organizacjami oraz prowadził sprawy finansowe. Delegaturę utrzymywano z subwencji Zarządu Głównego i Urzędu Pełnomocnika, przy czym były one niezwykle skromne i nie pozwalały na prowadzenie szerszych prac, które wymagałyby finansowania²¹. Zakres czynności działu ogólnego wskazuje, iż musiał być on kierowany bezpośrednio przez dr. Z. Chrzanowskiego. Prace działu osadniczo-rolnego koncentrowały się na organizacji osadnictwa. Pierwsza fala osadnicza na Warmii i Mazurach miała charakter nie kontrolowany i nie zorganizowany, co pociągnęło za sobą komplikacje natury nie tylko gospodarczej²². Celem jej opanowania, 8 czerwca 1945 r. powołano Wojewódzki Komitet Osiedleńczy, który będąc organem społecznym, kontrolującym, inicjatywnym w zakresie osadnictwa, jednocześnie miał stać się zaczątkiem Wojewódzkiej Rady Narodowej²³. Wyrazem współpracy Delegatury Zarządu Głównego PZZ z Urzędem Pełnomocnika było powołanie do Wojewódzkiego Komitetu Osiedleńczego dwóch przedstawicieli PZZ. Zadaniem działu osadniczo-rolnego był udział w pracach tego Komitetu, który dążąc do zasiedlenia Okręgu Mazurskiego zakładał, iż akcja osiedleńcza „nie może się odbyć ze szkodą i krzywdą Mazurów i Warmiaków, których należy wciągnąć do pracy w celu jak najszybszego spolszczenia tego elementu”²⁴. Przedstawiciele PZZ brali także udział w pracach Powiatowego Komitetu Osiedleńczego w Olsztynie, zaś obsadzenie pozostałych powiatów napotkało na trudności spowodowane nikłą liczbą członków PZZ w Okręgu Mazurskim oraz brakiem zainteresowania dla pracy społecznej²⁵.

Delegatura Zarządu Głównego PZZ w Olsztynie podjęła prace zmierzające do aktywizacji osadnictwa, zabiegając szczególnie o przyjazd sił fachowych: nauczycieli, urzędników, rzemieślników, kupców, których brak był szczególnie odczuwalny na terenie Okręgu Mazurskiego²⁶. W związku z doświadczeniami pierwszego okresu osadnictwa zamierzano położyć główny na-

19 OBN, R 57, Zarząd Okręgu PZZ w Olsztynie. Sprawozdanie z działalności Delegatury Zarządu Głównego PZZ na dzień 20 czerwca 1945 r., s. 3; APP, PZZ, 586. Sprawozdanie z działalności, ss. 98, 100.

20 *Bezpłatne porady prawne dla Warmiaków i Mazurów*, Głos Ziemi, 1945, nr 12. Okręgowy Polski Komitet Narodowościowy uruchomił stałe biuro porad prawnych 1 lutego 1946 r.: WAPO, Urząd Pełnomocnika, sygn. 119. Sprawozdanie z działalności Okręgowego Komitetu Narodowościowego w Olsztynie za czas od 1 II 1946 do 30 VII 1946 r., s. 1.

21 OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Sprawozdanie Zarządu Okręgu PZZ w Olsztynie za czas od 11 marca 1946 do 1 maja 1947 r., s. 18.

22 B. Wilamowski, *Studia z założeń i początków osadnictwa rolniczego na terenie województwa olsztyńskiego w latach 1945–1948*, Praca doktorska, maszynopis, OBN, sygn. R-690; E. Wojnowski, op. cit., s. 79, 81, 224.

23 OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Sprawozdanie z posiedzenia Wojewódzkiego Komitetu Osiedleńczego 8 czerwca 1945 r., s. 93; ibidem, R 58. Projekt regulaminu Wojewódzkiego Komitetu Osiedleńczego, ss. 33; ibidem. Regulamin Powiatowego Komitetu Osiedleńczego, s. 38.

24 OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Sprawozdanie z posiedzenia, s. 93; zob. A. Magierska, op. cit., ss. 167, 173.

25 Wiadomości Mazurskie, 1945, nr 6; OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Sprawozdanie z działalności Delegatury Zarządu Głównego PZZ za czas od 21 czerwca do 31 lipca 1945 r., s. 5.

26 APP, PZZ, 586. Sprawozdanie z działalności, s. 99.

cisk na grupowe osadnictwo rolne, które winno być dokonywane z terenów o zbliżonym poziomie kultury rolnej. Jednakże możliwości oddziaływania Delegatury w Olsztynie były w tym względzie znikome, zaś udział PZZ w osadnictwie na Warmii i Mazurach był w pierwszym rzędzie wynikiem działań podjętych przez Zarząd Główny PZZ na terenie Polski centralnej, a szczególnie aktywności w procesie osadniczym okręgów PZZ warszawskiego i białostockiego²⁷. W związku z ruchem osadniczym biuro Delegatury w Olsztynie obsłużyło ok. 12 tys. osób²⁸. Prace działu informacyjnego koncentrowały się na obsłudze ruchu osadniczego. Dział ten dostarczał informacji o warunkach panujących w Okręgu Mazurskim, przede wszystkim o jego chłonności osadniczej. Informacje były następnie przekazywane do placówek PZZ prowadzących skierowania przez swe wydziały bądź referaty osiedleńcze. Poważną bolączką było nieprzygotowanie członków PZZ — przybywających do Okręgu Mazurskiego w transportach Państwowego Urzędu Repatriacyjnego (dalej PUR) lub kierowanych indywidualnie przez okręgi i oddziały PZZ — do ciężkich wymogów okresu pionierskiego. Byli oni często zbyt optymistycznie informowani co do kompetencji Delegatury Zarządu Głównego PZZ w przdziale gospodarstwa rolnego bądź lokalu w miastach, podczas gdy jej rola sprowadzała się do kierowania osadników do odpowiednich urzędów i zapewnienia, w wyjątkowych przypadkach, noclegu oraz jednodniowego wyżywienia²⁹. Próba rozbudowy prac tego działu oraz zabieg wokół stworzenia stałych punktów informacyjnych na trasach transportów PUR w Okręgu Mazurskim zakończyły się fiaskiem z powodu braku środków finansowych. W jednym z czerwcowych sprawozdań dr Z. Chrzanowski sformułował opinię, iż „Zbyt optymistyczne informowanie przez placówki [PZZ] wysyłające rozszerza wprawdzie pęd osadniczy początkowo, ale stwarza malkontentów, którzy wycofując się do pierwotnego miejsca zamieszkania rozsiewają szkodliwe, bo przesadnie ujemne wieści o warunkach czekających osadników w terenach nowo wyzwolonych, co w konsekwencji osłabia akcję osadniczą”³⁰. Głównym zadaniem działu prasowo-propagandowego było szersze oświetlenie problematyki Okręgu Mazurskiego zarówno wśród członków PZZ, jak i, za pośrednictwem prasy, w całym społeczeństwie. Dział ten przystąpił także do zbierania dokumentów polskości Warmii i Mazur oraz podjął prace zmierzające do likwidacji śladów niemieczyny. Nawiązano stałą współpracę z oddziałem Polskiej Agencji Prasowej „Polpress”, którym kierował członek PZZ red. Zbigniew Przygórski³¹. Z ramienia Delegatury Zarządu Głównego PZZ, Antoni Kwiatkowski uczestniczył w przygotowaniach do wydawania dziennika „Głos Ziemi Mazurskiej”³². Ponieważ inicjatywa ta nie została urzeczywistniona

27 Ze względu na sposób prowadzenia statystyki przez Państwowy Urząd Repatriacyjny nie jest możliwe ustalenie udziału PZZ w zasiedleniu Okręgu Mazurskiego: A. Wolff-Pawęska, op. cit., s. 430; zob. A. Magierska, op. cit., s. 187; por. S. Zyromski, *Procesy migracyjne w województwie olsztyńskim w latach 1945—1949*, Olsztyn 1971, s. 180.

28 *Polski Związek Zachodni na ziemi mazurskiej*, Polska Zachodnia, 1946, nr 18—19, s. 13.

29 OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Sprawozdanie z działalności Delegatury Zarządu Głównego PZZ na 20 VI 1945 r., s. 3.

30 *Ibidem*.

31 Zebrane materiały dotyczące polskości przekazano Zarządowi Głównemu PZZ w związku z przygotowawaną wystawą. Zob. *Wiadomości Mazurskie*, 1945, nr 25; Trudno stwierdzić wzrost liczby publikacji w następstwie działań Delegatury: B. Łukaszewicz, *Prasa informacyjno-polityczna Warmii i Mazur 1945—1975*, Warszawa 1982, ss. 58, 61, 63.

32 OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Sprawozdanie z działalności Delegatury, s. 3.

Kwiatkowski wszedł w skład redakcji „Wiadomości Mazurskich” — pisma Urzędu Informacji i Propagandy w Olsztynie³³. W propagowaniu roli i zadań PZZ na ziemiach odzyskanych pomagały Delegaturze ulotki i plakaty nadesłane przez okręgi poznański i bydgoski³⁴. Jedną z najciekawszych inicjatyw działu prasowo-propagandowego było wydanie, w związku z pierwszymi uroczystościami grunwaldzkimi w Okręgu Mazurskim, dwunastostronicowej *Jednodniówki*³⁵, wydrukowanej w Bydgoszczy w nakładzie 2199 egzemplarzy. Redaktorem *Jednodniówki* był kierujący pracami działu prasowo-propagandowego A. Kwiatkowski. Obok materiału rocznicowego i sprawozdań z rozwoju administracji, przemysłu, rybołówstwa, rolnictwa i osadnictwa zawierała ona artykuły poświęcone polskiej ludności rodzimej w Okręgu Mazurskim. Sekretarz Generalny PZZ Czesław Pilichowski w artykule *Pod znakiem Rodła wierni Polsce*³⁶ ukazał skomplikowane losy ludności polskiej w Niemczech. Stwierdził on, iż trwanie tejże ludności w tradycji polskiej jest oznaką dojrzałości narodowej, z której trudny egzamin przyszło zdać w latach 1939—1945. Toteż należy polską ludność rodzimą przyjąć w poczet wiernych członków narodu polskiego, zaś restytuowani w swych prawach obywatelskich Polacy obywatelstwa niemieckiego stanowić będą pozytywny element państwa polskiego³⁷. Jednakże w świetle rejestracji Warmiaków i Mazurów jako obywateli polskich — zarządzonej w czerwcu 1945 r. przez Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski — bez wymagania od nich dodatkowych oświadczeń w tym względzie, sugerowana przez Pilichowskiego restytucja praw narodowych i obywatelskich tejże ludności, jako „rozstrzygnięcie przez czynnik społeczny, ściśle współpracujący z czynnikami czuwającymi nad bezpieczeństwem państwa”, brzmiała niezwykle enigmatycznie. Charakterystyczne, co znalazło odzwierciedlenie również w *Jednodniówce*, było preferowanie mazurskiej problematyki narodowościowej. W *Jednodniówce* znalazły się artykuły: *Dusza mazurska w świetle legend, Dowody polskości ziemi mazurskiej, Mazury*³⁸. W artykule *Mazury* np. zamieszczono wzmiankę o zasługach „Gazety Olsztyńskiej” w krzewieniu tradycji polskich oraz o pracy Polskiego Komitetu Narodowościowego w Olsztynie. Sądzić można, iż właśnie Polski Komitet Narodowościowy miał na myśli Cz. Pilichowski w cytowanym artykule, gdy pisał o roli czynnika społecznego w restytucji praw obywatelskich Warmiaków i Mazurów.

33 B. Łukaszewicz, op. cit., s. 80.

34 OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Sprawozdanie z działalności, s. 3.

35 *Jednodniówka* wydana przez Polski Związek Zachodni w Olsztynie z okazji zwycięstwa oręża polskiego nad Krzyżakami pod Grunwaldem, 15 lipca 1945 r. Pierwsza strona opatrzona była rotą przysięgi: „Pomni na krew naszych ojców, przelaną na polach zwycięskiej bitwy pod Grunwaldem, pomni na czyn ten, którym Naród Narod w obronie strzech rodzinnych odparł najazd nawały niemiecko-krzyżackiej na nasze ziemie ojczyste i wyzwolił je z pod ciągłego terroru butnego krzyżactwa, ślubujemy, że dzień Grunwaldu mieć stale będziemy w pamięci, i że ten dzień stanie się dla nas symbolem idei obronnej przed każdym wrogiem, godzącym w żywotne interesy Państwa i Narodu Polskiego. W przedświadczeniu, że tylko wspólną pracą i wspólnym wysiłkiem pod przewodnictwem Rządu Jedności Narodowej przyczynić się możemy do mocarstwowego rozwoju demokratycznej Polski, pomni, że niezgoda i prywatna zgubiła dawną Polskę, ślubujemy, że we wszystkich poczynaniach naszych zawsze wspólnie i zgodnie występować będziemy, by jednością sił i pełni miłości do wszystkich rodaków oprzeć się agresji zawistnych wrogów”.

36 Ibidem, ss. 6—7.

37 Ibidem, s. 7.

38 Ibidem, *Dusza mazurska w świetle legend*, ss. 5—6; *Dowody polskości ziemi mazurskiej*, s. 11; *Mazury*, ss. 7—8.

Przypomniano też w *Jednodniówce* historię PZZ. „Akt reaktywizacji” organizacji w 1944 r. spowodował, iż zasadnicze cele i zadania stojące przed Związkiem „uległy tylko wielkiemu rozszerzeniu i pogłębieniu”. W artykule *Wszyscy do szeregu!* podkreślano, iż ugruntowanie polskości ziem odzyskanych wymaga w bieżącej chwili „obsadzenia nowo odzyskanych terenów przez dobrowolne siły ludzkie”, zaś uświadomienie i „Organizowanie społeczeństwa w duchu tego koniecznego zbiorowego wysiłku na terenie całej Rzeczypospolitej — oto drugi nie mniej ważny odcinek pracy Związku”. Zatem w szeregach PZZ było miejsce dla wszystkich obywateli bez względu na przynależność partyjną, którzy tak pojmowali polską rację stanu. Szczególnie podkreślano, iż udział w pracach PZZ może stanowić naturalne pole aktywności bezpartyjnych obywateli stroniących od akcji politycznych³⁹. W dziale komunikatów olsztyńska Delegatura informowała o przystąpieniu do rejestracji członków PZZ, jak również o przyjmowaniu nowych⁴⁰.

Jednodniówka zapowiadała uruchomienie między 16 a 22 lipca 1945 r. kursu wiedzy ogólnej o ziemiach odzyskanych i zasadach funkcjonowania administracji publicznej⁴¹. Jeszcze w kwietniu 1945 r. staraniem Polskiego Instytutu Prawa Administracyjnego i Zarządu Głównego PZZ powołano w Łodzi Komitet Organizacyjny Akademii Administracyjnej (Akademia Służby Publicznej Ziemi Odzyskanych), przy której przeprowadzono, po uzyskaniu zgody ministra Oświaty, 3 kursy wiedzy ogólnej o ziemiach odzyskanych⁴². Kurs zorganizowany przez Delegaturę w Olsztynie, na którym wykładowcami byli m.in. prof. dr Tadeusz Hilarowicz i prof. dr Stanisław Zajączkowski z Akademii Administracyjnej w Łodzi, przeprowadzono głównie dzięki wsparciu udzielonemu przez Urząd Pełnomocnika. Celem kursu było przygotowanie do pracy kadr administracji, toteż wykładami objęto następujące dziedziny: historię ziem odzyskanych, geografiię i stosunki gospodarcze ziem odzyskanych, cele i zadania PZZ, repatriację i osadnictwo, likwidację mienia poniemieckiego, ogólne zasady administracji publicznej, zasady postępowania administracyjnego, zadania szkolnictwa na terenach odzyskanych, zasady organizacji administracji skarbowej, zadania komunikacyjne na terenach odzyskanych. Podjęto też temat „Polska a Bałtyk”⁴³. Kurs ten zapoczątkował prace zmierzające do powołania w Olsztynie wyższej uczelni, kształcącej kadrę pracowników administracji. Pełnomocnik Rządu RP, dr Jakub Prawin, zaaprobował 7 sierpnia 1945 r. wyniki zebrania konstituującego Komitet Organizacyjny Akademii Administracji Oddziału w Olsztynie. Przyjęto wówczas, że Akademia „jest instytucją Polskiego Związku Zachodniego”, a do czasu uzyskania własnego budynku biuro Komitetu Organizacyjnego mieścić się będzie w siedzibie Delegatury w Olsztynie⁴⁴. Rektor olsztyńskiego oddziału Akademii prof. dr T. Hilarowicz 14 sierpnia 1945 r. przedstawił dr. J. Prawinowi szczegółowy program trzyletnich studiów (uwzględniający praktykę administracyj-

³⁹ Ibidem, ss. 10—11.

⁴⁰ Ibidem, s. 12.

⁴¹ Ibidem.

⁴² A. Kwiatkowski, *Akademia Prawa Administracyjnego w Olsztynie*, Kurier Codzienny, 1945, nr 47.

⁴³ *Jednodniówka*, s. 12.

⁴⁴ OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Protokół konstituującego zebrania Komitetu Organizacyjnego Akademii Administracyjnej — Oddział w Olsztynie, 7 sierpnia 1945 r., s. 91; por. J. Lebedziewicz, *Z dziejów pierwszej wyższej uczelni w Olsztynie 1945—1948*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 1980, z. 2, s. 321.

na obszarze ziem odzyskanych), projekt budżetu uczelni oraz zaproponował nową nazwę Oddziału w Olsztynie — Akademia Prawno-Administracyjna. Przystąpiono do zapisów słuchaczy na pierwszy rok studiów. Prowadziło je biuro Delegatury. Kierowano się zasadą, iż do czasu nadania uczelni pełni praw akademickich można, w pewnych przypadkach, odstąpić od wymogu świadectwa dojrzałości (dłuższa praktyka w służbie publicznej). W związku z koniecznością stworzenia podstaw finansowych uczelni, czego nie mogła zapewnić Delegatura, przyjęto 18 września 1945 r. postanowienie, na mocy którego Akademia stała się własnością gminy miasta Olsztyna⁴⁵. 19 października, na posiedzeniu w dniu inauguracji roku akademickiego, Komitet Organizacyjny określił ten stan jako tymczasowy, toteż starania o nadanie uczelni pełni praw akademickich winny być związane z jej upaństwowieniem⁴⁶. Stworzenie własnego biura oraz przekształcenie na początku 1946 r. Akademii w Wyższą Szkołę Prawno-Ekonomiczną w Olsztynie praktycznie zerwało jej łączność z PZZ.

Do czasu powołania, 11 marca 1946 r., Okręgu Olsztyńskiego i ukonstytuowania się Zarządu Okręgu trudno odtworzyć rozwój organizacyjny w terenie oraz napływ członków PZZ w Okręgu Mazurskim. Zarówno delegat, jak i Delegatura Zarządu Głównego PZZ w Olsztynie w swych sprawozdaniach wskazywali, iż rozwój Związku jest uzależniony od zaludnienia Okręgu Mazurskiego, zaś nikłe efekty pracy w terenie są wynikiem katastrofalnej sytuacji ludnościowej. Pierwszą placówką terenową było, powstałe w maju 1945 r., Biuro PZZ przy Starostwie Powiatowym w Sztumie⁴⁷. Objęło ono działaniem miasta i powiaty sztumski, malborski, elbląski, kwidziński oraz suski. Jednakże w związku z uchwałą Rady Ministrów z 7 lipca 1945 r., na mocy której 7 powiatów odłączono od Okręgu Mazurskiego, obszar ten z wyjątkiem Susza i powiatu suskiego przeszedł do Okręgu Gdańskiego PZZ⁴⁸. W lipcu Delegatura ZG PZZ w Olsztynie udzieliła delegatowi, powołanemu dla tych terenów przez Zarząd Okręgu PZZ w Białymstoku, informacji o warunkach panujących w powiatach eickim, goldapskim, oleckim⁴⁹. W następnych latach przedmiotem licznych zabiegów podejmowanych zarówno przez Zarząd Główny, jak i Zarząd Okręgu PZZ w Olsztynie stało się ustalenie podległości odłączonych siedmiu powiatów czy nawet szerzej objęcia przez województwo olsztyńskie wszystkich terenów b. Prus Wschodnich i koniecz-

45 Archiwum Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie (dalej AART), zespół akt Studium Prawno-Administracyjnego przy Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu w Toruniu (dalej SPA), 1/1, Protokół konferencji 18 września 1945 r. w Łodzi i umowy o przedmiocie statusu Akademii Administracyjnej — Oddział w Olsztynie, s. 9.

46 AART, SPA, 1/1, Protokół z posiedzenia Komitetu Organizacyjnego 19 października 1945 r. w Olsztynie, s. 29. Pod wpływem oczekiwań miejscowego społeczeństwa co do zakresu prac prowadzonych przez uczelnię wskazywano, iż miałyby ona za zadanie badanie historii stosunków społecznych i gospodarczych ziem mazurskiej i warmińskiej i Pomorza tak w przeszłości, jak i współcześnie; ibidem, J. Prawin. Memoriał w sprawie założenia wyższej uczelni Administracji Publicznej w Olsztynie, s. 27. Na inauguracji roku akademickiego w imieniu PZZ przemawiał Szpaderski: J. Lebieździejewicz, op. cit., s. 322.

47 Polski Związek Zachodni na ziemi mazurskiej, Strażnica Zachodnia, 1946, nr 18—19, s. 13. Podkreślano, iż pierwsza placówka terenowa powstała właśnie w środowisku autochtonicznym.

48 APP, PZZ, 586. Sprawozdanie z działalności, ss. 97; WAPO, Urząd Pełnomocnika, 60. Pismo Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski z 14 lipca 1945 r. w sprawie przekazania powiatów wyłączonych z okręgu.

49 OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie, Sprawozdanie z działalności Delegatury Zarządu Głównego PZZ w Olsztynie za czas od 21 czerwca do 31 lipca 1945 r., s. 5.

nej zgodności zasięgu terytorialnego województwa i Okręgu PZZ, celem ujednolicenia prac szczególnie w zakresie polityki narodowościowej⁵⁰.

Organizacją placówek terenowych kierował w Delegaturze Stanisław Stolarzewicz. Jednakże w okresie działalności Delegatury trudno mówić o ścisłym przestrzeganiu norm statutowych w pracach nad rozbudową życia organizacyjnego. Na zebraniu 15 listopada 1945 r. w Nidzicy przyjęto przez akklamację 26 członków będących założycielami Obwodu oraz dokonano wyboru Zarządu Obwodu i Komisji Rewizyjnej⁵¹. Większość członków PZZ pochodziła z Polski centralnej i przybyła do Okręgu Mazurskiego w ramach osadnictwa bądź jako członkowie ekip organizujących życie polskie na Mazurach i Warmii. We wrześniu Delegatura ZG PZZ w Olsztynie rejestrowała 320 członków, jednakże w większości nie skupionych w koła PZZ⁵². Toteż znaczące prace były wynikiem działalności samej Delegatury, którą przychylnie traktował Pełnomocnik Rządu RP, bądź indywidualnego zaangażowania nielicznej grupy działaczy społecznych. Na przełomie września i października przyjęto nawet założenie, iż postęp prac jest na tyle znaczący, że można mówić o zakończeniu okresu organizatorskiego i tym samym należy podjąć prace zmierzające do przekształcenia Delegatury w Okręg Mazurski PZZ. Przeprowadzono rozmowy wstępne z dr. J. Prawinem, który wyraził zgodę na objęcie stanowiska przewodniczącego zarządu w przyszłym Okręgu⁵³. Planowano odbycie w połowie października 1945 r. zebrania organizacyjnego celem utworzenia Okręgu i wyboru jego władz statutowych⁵⁴. Zamiar ten nie został urzeczywistniony z powodu przygotowań do zmiany na stanowisku Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski. Jednakże wyrażenie przez dr. J. Prawina zgody na kierowanie pracą przyszłego Zarządu Okręgu PZZ dowodzi aktywności Delegatury w tym okresie, a jednocześnie potwierdza, iż dwoma głównymi kierunkami prac na terenie Okręgu, były osadnictwo i problem polskiej ludności rodzimej. Pierwsze stanowiłoby główny obszar działań PZZ, drugie natomiast leżało w kompetencjach Okręgowego Polskiego Komitetu Narodowościowego, któremu przewodniczył zastępca Pełnomocnika Rządu RP, Jerzy Burski. Tak zarysowany kierunek prac był charakterystyczny dla całego okresu działania Delegatury Zarządu Głównego PZZ w Olsztynie. W sprawozdaniach podkreślano katastrofalną sytuację Warmiaków i Mazurów oraz konieczność rozwiązania tego palącego problemu. W lipcu Delegatura zorganizowała kolonie letnie w Zgierzu dla 50 dzieci mazurskich⁵⁵. Jednakże general-

50 OBN, R 57, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Protokół z Walnego Zjazdu Delegatów Okręgu Olsztyńskiego z 11 maja 1947 r., ss. 97–98, 122, 123; Wcześniej podobne stanowisko zajęli członkowie Instytutu Mazurskiego: zob. E. Wojnowski, op. cit., s. 70; W maju 1946 r. delegacja Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie przedłożyła w Ministerstwie Ziemi Odzyskanych wnioski w sprawie przyłączenia czterech powiatów nadwiślańskich: zob. E. Kierejczyk, *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1949*, s. 44.

51 Do Zarządu Obwodu należeli: F. Świecikowski — prezes, F. Siejawa — wiceprezes oraz członkowie Wichliński — skarbnik, W. Grabowski — sekretarz, Chudzik, Godlewski, Zakiewicz, Brokowska. Komisja Rewizyjna: Zajączkowski, Gorzyński, Schmidt. Pierwszy wniosek, który uchwalono, dotyczył uchylecia ustawy o rehabilitacji volksdeutschow: APP, PZZ, 586, Sprawozdanie z działalności, s. 99.

52 Ibidem, s. 100.

53 Wiadomości Mazurskie, 1945, nr 25. W tym samym czasie zwrócono się do Zygmunta Kałapskiego o objęcie mandatu w przyszłym Zarządzie Okręgu: OBN, R 60, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Protokół nr 8 z posiedzenia Zarządu Okręgu PZZ w Olsztynie z 25 V 1946 r., s. 12.

54 Wiadomości Mazurskie, 1945, nr 25.

55 Wiadomości Mazurskie, 1945, nr 20.

nie problem polskiej ludności rodzimej poruszany był przez Delegaturę w związku z pracami Wojewódzkiego Komitetu Osiedleńczego. Utworzenie przy Delegaturze biura porad prawnych dla Warmiaków i Mazurów, w listopadzie 1945 r., wiązało się powstaniem kwestii gospodarstw spornych (w następstwie osadnictwa — często dzikiego), realizacją ustawy o mieniu pomemieckim oraz przeprowadzeniem rejestracji Warmiaków i Mazurów, zakładającej ich równoprawnienie. Uchwały Wojewódzkiego Komitetu Osiedleńczego z października i listopada 1945 r., które miały te sprawy uregulować, były kompromisowe i nie zadowolily żadnej ze stron⁵⁶.

Działalność Delegatury osłabła w okresie początkującym powołanie Ministerstwa Ziem Odzyskanych, kiedy to problem ostatecznego uregulowania obywatelstwa polskiej ludności rodzimej był szeroko dyskutowany, także w kontekście działania partii politycznych. Podjęta w Okręgu Mazurskim próba rozwiązania problemu obywatelstwa Warmiaków i Mazurów w trybie ustawy, z 20 stycznia 1920 r., o obywatelstwie państwa polskiego została oceniona negatywnie przez władze centralne, a w PZZ nie wzbudziła rezonansu, mimo niezwykłej w tej kwestii aktywności Związku na pozostałych obszarach ziem odzyskanych⁵⁷. Po wyjeździe z Olsztyna dr. Z. Chranawskiego, w styczniu i lutym 1946 r. załamała się działalność Delegatury w Olsztynie⁵⁸. W tych warunkach Zarząd Główny PZZ w związku z przygotowywaną „Ustawą o obywatelstwie Państwa Polskiego osób narodowości polskiej zamieszkałych na obszarze Ziem Odzyskanych” podjął starania o uaktywnienie placówek terenowych. A. Kwiatkowski został mianowany p.o. kierownika przyszłego Okręgu PZZ w Olsztynie. Placówka ta miała czynnie uczestniczyć w rozwiązywaniu problemu Warmiaków i Mazurów, widząc go w perspektywie integracji społeczeństwa ziem odzyskanych⁵⁹. Działalność Delegatury była przedmiotem krytycznych ocen grupy miejscowych działaczy Związku, którzy widzieli konieczność intensywniej pracy PZZ na terenach Warmii i Mazur. Zakładali oni, że stworzenie Okręgu PZZ w wyniku inicjatywy oddolnej przezwie okres tymczasowości i zintensyfikuje działania oraz, przez nawiązanie stałego kontaktu z Zarządem Głównym, pozwoli na wymianę doświadczeń i zapewni pomoc finansową. Toteż 11 marca 1946 r. doprowadzono do zebrania, na którym podjęto decyzję o utworzeniu Okręgu Olsztyńskiego PZZ i dokonano wyboru jego władz. Tego samego dnia nastąpiło ukonstytuowanie się Zarządu Okręgu: prezes — Bronisław Steinmann, wiceprezesi — Zygmunt Kałapski, Kazimierz Pietrzak-Pawłowski, sekretarz — dr. Władysław Gębik, skarbnik — dr. Władysław Piaskiewicz, członkowie Zarządu — Zbigniew Jasiński, Mieczysław Sawicki, Juliusz Malewski. W tym czasie nowo utworzony Okręg liczył 286 członków, z których 15 wstąpiło do Związku na terenie Okręgu Mazurskiego⁶⁰. W Urzędzie Wojewódzkim w Olsztynie 16 marca

56 W. Wrzesiński, *Proces zasiedlenia województwa olsztyńskiego w latach 1945—1949, w: Studia nad zagadnieniami gospodarczymi i społecznymi Ziem Zachodnich*, Poznań 1962, *passim*; E. Wojnowski, *op. cit.*, s. 224.

57 N. Kolomejczyk, *Polski Związek Zachodni (okręg śląski) w latach 1945—1950, w: Studia i materiały z dziejów Śląska*, 1964, t. 6, ss. 312, 338; zob. M. Ujdał, *Udział Polskiego Związku Zachodniego w rozwiązywaniu kwestii narodowościowej na Ziemiach Odzyskanych*, Zaranie Śląskie, 1980, nr 2, ss. 303, 305.

58 OBN, R 60, PZZ Zarząd Okręgu w Olsztynie. Protokół nr 8 z posiedzenia Zarządu Okręgu, s. 10.

59 Ibidem. Protokół nr 2 z posiedzenia Zarządu Okręgu 12 marca 1946, s. 11.

60 Ibidem. Protokół z pierwszego zebrania Zarządu Okręgu PZZ 11 marca 1946, s. 1.

1946 r. nastąpiła oficjalna rejestracja Związku, jako instytucji społeczno-politycznej mającej na celu „skupienie wysiłków społeczeństwa dla wszechstronnego rozwoju polskich spraw państwowych i narodowych na Zachodzie”⁶¹.

61 WAPO, Urząd Wojewódzki w Olsztynie, 292. Rejestr, s. 172.

DIE TÄTIGKEIT DES POLNISCHEN WESTBUNDES IM MASURISCHEN BEZIRK

Zusammenfassung

Schon im Moment seiner Reaktivierung im Jahre 1944 begann der Polnische Westbund mit Arbeiten an der Vereinigung der Gebiete des ehemaligen Ostpreussen mit dem polnischen Staatswesen. Diese Gebiete mit ihrer einheimischen polnischen Bevölkerung und den geforderten Westgrenzen steckten in der Tradition der Tätigkeit des Bundes. Nach Meinung des Polnischen Westbundes sollten über die Beständigkeit dieser Vereinigung u.a. eine geschickte und schnell durchgeführte Besiedlung sowie die Gegenwart der polnischen einheimischen Bevölkerung, die besondere Sorge erforderte, entscheiden. Im Zusammenhang mit der provisorischen Verwaltungseinteilung der Wiedereroberten Gebiete wurde ein Sonderbeauftragter des Vorstandes des Polnischen Westbundes einberufen, Dr. Zygmunt Chrzanowski, der am 21. April 1945 in Olsztyn eintraf.

Für die von der Delegatur des Vorstandes des Bundes geführten Arbeiten wurden folgende Abteilungen abgesondert: Allgemeine, für Fragen der Siedlung und Landwirtschaft, Informationsabteilung und Abteilung der Presse und Propaganda. Die Arbeiten konzentrierten sich auf die Besiedlungsaktion auch durch die Teilnahme an den Arbeiten der Siedlungsausschüsse. Das Büro der Delegatur bediente 12 Tausend Ansiedler. Ein erheblicher Erfolg war die Herausgabe — im Zusammenhang mit den Feierlichkeiten bei Grunwald (Tannenberg) — einer 12 Seiten zählender „Eintagszeitung“, sowie das Mitwirken am Gründen der Hochschule zur Heranbildung der Verwaltungskader. Der Mitgliederzustrom und die organisatorische Entwicklung im Gebiet waren nur geringfügig, was nach Meinung der Delegatur auf die Bevölkerungssituation im Masurischen Bezirk zurückzuführen war. Zu Beginn des Jahres 1946 brach die Tätigkeit der Delegatur zusammen. Die Einberufung Antoni Kwiatkowskis zum stellvertretenden Leiter des künftigen Bezirks durch den Vorstand des Polnischen Westbundes sowie die Initiative einer Gruppe einheimischer Aktivisten, die der Tätigkeit der Delegatur kritisch gegenüberstanden, führten am 11. März 1946 zur Schaffung des Bezirks Olsztyn des Polnischen Westbundes, mit 286 Mitgliedern.